

LJUDI I RIJEKA DRAVA U SREDNJEM VIJEKU NA SJEVEROZAPADU KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

PEOPLE AND DRAVA RIVER IN THE MIDDLE AGES IN THE NORTHWEST OF KRIZEVCI COUNTY

Ranko PAVLEŠ

Podravka d.d.

Ante Starčevića 32

(kontakt: Mlinarska 32, Koprivnica)

48 000 Koprivnica, Hrvatska

ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno/Received: 15. 6. 2013.

Prihvaćeno/Accepted: 8. 11. 2013.

Pregledni rad/Review

UDK/UDC 314.6 (497.5-35 Križevačka županija)

SAŽETAK

U radu se na osnovu dokumenata nastoji prikazati međudjelovanje ljudi i rijeke Drave od doseljenja Hrvata do kraja srednjeg vijeka na prostoru od okolice Ludbrega do šire okolice Virovitice tj. na području na kojem je srednjovjekovna Križevačka županija na sjeverozapadu izlazila na Dravu. U prvom se dijelu obrađuje nekoliko prijelaza preko rijeke i analizira se njihov raspored, značenje i veze koje su ostvarivane preko njih. Najznačajniji su bili prijelazi u Torčecu, Peterancu i Strugi usmjereni na trgovište Zakany, a u pozadini su imali urbana naselja na rasinjskom, koprivničkom i đurđevačkom vlastelinstvu. Uzdužna plovidba rijekom Dravom vjerojatno nije imala veći značaj u srednjem vijeku, a također ni ceste koje su išle kraj rijeke. Od ostalih gospodarskih djelatnosti od najranijih vremena je potvrđeno mlinarenje na Dravi, a nešto kasnije i ribnjaci blizu nje. Također je dokumentirano žirenje svinja u hrastovim pridravskim šumama i iskorištavanje njihovog kvalitetnog drveta. Pretpostavljena korist od rijeke bilo je pružanje utočišta u vrijeme opasnosti kao i prehranjivanje u slučaju gladi. Neki su autori pretpostavili i postojanje utvrđene granice na Dravi, ali se strateške zamisli mogu vidjeti samo u osnivanju kraljevskih gradova u pridravskoj ravnici većinom udaljenih od rijeke. Promjene riječnog toka koje su potvrđene više puta u novom vijeku za srednji vijek se mogu pretpostaviti tek posredno. Veze stanovništva naseljenog s obje strane rijeke vide se u posjedima koje je plemstvo imalo i na hrvatskoj i na mađarskoj strani. Veze običnih ljudi slabije su dokumentirane; znamo samo za jedan pljačkaški pohod preko Drave. Gustoću naseljenosti uz Dravu možemo donekle utvrditi za potez od Peteranca do Podravskih Seseva te zaključiti da je u kasnom srednjem vijeku naseljenost na većem dijelu područja bila dobra osim u okolici današnjeg Ferdinandovca. Za ranije razdoblje analiziran je popis župa iz 1334. godine iz kojeg je vidljiva njihova koncentracija uz spomenute prijelaze između Đelekovca i današnjih Hlebina. Zatim su nabrojani toponimi specifični za rijeku Dravu. U posebnom odlomku analizira se vezanost srednjovjekovnog književnika Janusa Pannoniusa uz Dravu i dokazuje prvo njegovo neosporno porijeklo iz Česmice kraj današnjeg Bjelovara, a zatim mogućnost da je djetinjstvo proveo kraj Drave. Na kraju se iz podataka dobivenih iz arheoloških istraživanja okolice Torčeca pokušava izvući zaključke o svakodnevnom životu ovdašnjih ljudi kao i o postepenom osvajanju prostora uz Dravu.

Ključne riječi: Drava, promet, gospodarstvo, naseljenost, Janus Pannonius, arheologija

Key words: Drava, traffic, economy, settlement, Janus Pannonius, archeology

UVOD

Ovaj rad se bavi odnosom srednjovjekovnog čovjeka i rijeke Drave, a ograničen je na područje sjeverozapadnog dijela stare križevačke županije u opsegu kakav je imala od sredine XIV. stoljeća. Danas ovaj prostor obično nazivamo Podravinom u užem povijesnom smislu. Nastojao sam zahvatiti što više vrsta odnosa ljudi i rijeke, ali je zbog oskudnosti podataka u izvorima naša obaviještenost nužno samo parcijalna. Proučio sam prvo prometnu funkciju rijeke za koju ima najviše podataka, a u njenom okviru posebno značaj prijelaza preko rijeke. Slijede oskudne vijesti o gospodarstvu kraj Drave. Za svaku od navedenih djelatnosti možemo reći da se nije odvijala samo na dijelu rijeke koji se spominje u izvorima nego na cijelom njenom području i kroz čitav srednji vijek. Iznio sam i nekoliko pretpostavljenih djelatnosti vezanih uz rijeku kao što su njeno strateško značenje, zbjegovi i odnos vlastelinstava prema Dravi, ali to su samo razmišljanja bez oslonaca u dokumentima. O naseljenosti također imamo samo djelomične i kasne podatke. Za kasni srednji vijek potvrđena je na većem odsjeku uz rijeku dobra naseljenost dok se za ranija razdoblja teško može nešto reći osim da je najveća naseljenost uvijek bila uz najznačajnije prijelaze. Na kraju sam htio iskoristiti priliku da kažem nekoliko riječi o Janusu Pannoniusu i njegovoj vezanosti uz Dravu kraj koje je vjerojatno proveo barem dio djetinjstva. U ovom radu nedostaje slična analiza prostora s mađarske strane rijeke jer su mnoge tamošnje pojave i procesi nužno komplementarni sa ovdašnjim tako da tek s proučavanjem prekodravlja u širem smislu (ne znam da li su ga napravili mađarski povjesničari) slagalica može biti potpuna. Još nešto nije uspjelo u ovom radu, a imao sam namjeru napraviti. To je prikaz postupnog "prilaženja rijeci". Krenuo sam od pretpostavke da su prvi naseljenici našli podivljalu okolicu Drave i da su je postupno krotili i prilagođavali svojim potrebama. Međutim, osim ponešto podataka iz arheoloških istraživanja, nije bilo dovoljno materijala za ilustriranje ovog procesa.

Prvi spomen rijeke Drave u vezi sa Hrvatima je iz vremena ratova Ljudevita Posavskog protiv Franaka, dakle oko 820. godine¹. Šezdesetak godina² kasnije spominje se Drava kao međašna rijeka države kneza Braslava što je njen prvi spomen u srednjem vijeku kao granične rijeke. Može se reći da je Drava prvi podravski toponim koji se javlja u srednjovjekovnim dokumentima. U stoljećima nakon dolaska Mađara u Panonsku nizinu rijeka Drava je postala još jedna vrsta granice, tj. etnička granica između Mađara i Hrvata, a to je i danas. Ovo treba shvatiti samo u općenitom smislu jer je gotovo uvijek bilo naših ljudi na sjevernoj strani rijeke te nešto manje Mađara na južnoj.

Drava nije bila poveznica zemalja koje su izlazile na nju nego prepreka koju je trebalo savladati. Prelazilo se vjerojatno čamcima i skelama o čemu nema detalja u dokumentima. Na Dravi je u Podravini potvrđeno postojanje nekoliko **prijelaza**. Broj prijelaza bio je ograničen jer su spadali u kraljevska prava i samo je kralj mogao dozvoliti osnivanje i održavanje novog prijelaza te ubiranja prevoznine na njemu. Vlasnici prijelaza su sigurno dobro pazili da se rijeka ne prelazi na drugim, neodobrenim mjestima. Tako su, osim prirodnih, i vlasnički odnosi imali za posljedicu da se promet kanalizirao samo na pojedina mjesta na rijeci što je imalo za posljedicu koncentraciju funkcija na nekim relativno uskim područjima uz Dravu. Također su položaj i važnost prijelaza bili jedan od činitelja koji su određivali mjesto nastanka urbanih naselja duž podravske magistrale kao i njihov značaj³.

Prijelaz na ludbreškom vlastelinstvu spominje se prvi put izričito 1359. godine⁴ zajedno sa selima i maltama pripadajućim vlastelinstvu. Vjerojatno se o istom prijelazu radi i u nešto ranijem dokumentu iz 1357. godine⁵ kada se spominje prijelaz "Porlogrew", tj. prijelaz prema Prelogu bez navođenja

¹ Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis, Hannoverae, 1891.g., str. 21

² Annales Fuldenses ..., str. 118.

³ Ranko PAVLEŠ, Procjena centraliteta naselja Podravine u kasnom srednjem vijeku, *Podravina*, br. 16., Koprivnica, prosinac 2009.g. str. 30. - 34. Ranko PAVLEŠ, Razlozi i uvjeti nastanka Koprivnice i njeno mjesto među srednjovjekovnim urbanim naseljima, *Podravina*, br. 11., Koprivnica, lipanj 2007.g., str. 95. - 97.

⁴ Magyar orszagos leveltar (dalje MOL), DL101674., 1359. 30. IX., www.arcanum.hu

⁵ MOL, DL103295., 1357.5.V., www.arcanum.hu

kome pripada. Prijelaz se naziva po mjestu prema kojem je usmjeren i 1461. godine⁶ kada je zapisano da se nalazi nasuprot mjesta Prelog. Problem kod ovog prijelaza je što se ne navodi kraj kojeg se mjesta nalazio pa ga ne možemo točno ubicirati. Na karti nastaloj 1783. i 1784. godine⁷ prijelaz prema Prelogu se nalazio sjeverozapadno od sela Karlovca. Možemo pretpostaviti da je tako bilo i u srednjem vijeku. To nije najkraći put iz Ludbrega u Prelog, a njegovo skretanje mogli su uzrokovati prirodni činioci, ali i postojanje imanja Karlovec koje nije bilo dio ludbreškog vlastelinstva. Prijelaz je povezivao varoši u Ludbregu i Prelogu.

Prijelaz na vlastelinstvu Bednja spominje se samo 1382. godine⁸ kada se dijele plemići Bednjanski. Međa počinje na rijeci Dravi "kraj prijelaza" ("prope portum"), a prema opisu taj se prijelaz nalazio sjeveroistočno od sela Struga. Kasnije je zapadni dio bednjanskog posjeda pripao vlastelinstvu Ludbreg, ali se ne zna što se dogodilo sa prijelazom i kome je pripao. Prijelaz je kao i onaj ludbreški bio usmjeren na trgovište Prelog⁹, a u pozadini je imao središte posjeda Bednja uz koje nije potvrđeno trgovište.

Prijelaz kod sela Selnice nalazio se na rasinjskom vlastelinstvu. Spominje se 1462. i 1501. godine¹⁰ u nekoliko popisa naselja na vlastelinstvu. Vjerojatno je isti prijelaz spomenut i 1357. godine¹¹ kada se između preloškog (sjeverno od Ludbrega) i žakanjskog prijelaza (vjerojatno Torčec ili Peteranec) navodi prijelaz "Farkasrew". Selnički prijelaz je bio usmjeren na područje današnje Dubrave gdje nema potvrde za postojanje trgovišta¹². Pozadina mu je bilo trgovište Rasinja iako je ovuda išao i najkraći poznati put iz Međimurja prema Koprivnici.

Prijelaz u Torčecu navodi se izričito 1517. godine¹³ također sa selima rasinjskog vlastelinstva, ali se, kako sam već spomenuo, vjerojatno na njega odnosi i podatak iz 1357. godine¹⁴ o prijelazu "Zakanyrew". Prijelaz je služio vlastelinstvu Rasinji i njenom trgovištu.

Za prijelaz u Peterancu saznajemo 1334. godine kada je u popisu župa zagrebačke biskupije crkva Svetog Petra označena da se nalazi uz prijelaz na rijeci Dravi. Istu oznaku ova crkva nosi i u popisu iz 1501. godine¹⁵. 1358. godine spominju se kmetovi s posjeda Sveti Petar "de portu Drave"¹⁶. U nizu dokumenata vezanih uz spor što ga od 1478. do 1506. godine¹⁷ vode koprivničko - đurđevčki vlastelini Ernušti sa obitelji Kaczor "de Lak" oko vlasništva nad Peterancem prijelaz na Dravi se javlja u

⁶ MOL, DL101752., 1461.6.III., www.arcanum.hu

⁷ Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Križevačka županija, pripremili Mirko VALENTIĆ i sur., Zagreb, 2004.g., sekcija 6. Zanimljivo je da se nekoliko kuća uz ovaj prijelaz u XVIII. stoljeću naziva Prelog kao i naselje prema kojem je prijelaz usmjeren što podsjeća na imenovanje ovog prijelaza u srednjem vijeku.

⁸ Arhiv Hrvatske, Batthyany, Ludbreg, fond 913 (xerox), kut 1/1.

⁹ Ratko VUČETIĆ u svom radu o Prelogu /Trgovište Prelog - obilježja povijesnog razvoja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 33., Zagreb, 2009.g str. 180 - 181./ pretpostavlja postojanje prijelaza na Dravi kod ovog trgovišta, ali ga nalazi potvrđenog tek za XVI. stoljeće. Svakako se radi o navedenim prijelazima na ludbreškom i bednjanskom vlastelinstvu.

¹⁰ Arhiv HAZU, Regesta Oršić, str. 834., 858. i 860. MOL, DL15757., DL15774. www.arcanum.hu

¹¹ MOL, DL103295., 1357.5.V., www.arcanum.hu

¹² Hrvoje PETRIĆ, Dragutin FELETAR, Ljudi i selo Donja Dubrava na Dravi do sredine 20. stoljeća, *monografija Općina i župa Donja Dubrava*, Donja Dubrava, 2007. godine, str. 62.

¹³ MOL, DL93783., 1517.14.II., www.arcanum.hu

¹⁴ MOL, DL103295., 1357.5.V., www.arcanum.hu

¹⁵ Franjo RAČKI, Popis župa zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU*, knj. 4., Zagreb, 1872.g., str. 213. i 214.

¹⁶ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmtiae et Slavoniae, (dalje CD) sv. XII. Zagreb, 1914.g., 1358.26.VI., str.488.

¹⁷ Josip STIPIŠIĆ, Miljen ŠAMŠALOVIĆ, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 3., Zagreb, 1960.g., 1478.10.III., str. 622., 1480.19.VIII., str. 625., 1488.14.VI., str. 640.; vol. 4., Zagreb, 1961.g., 1504.17.X., str. 514., 1506.17.III., str. 520., 1506.28.VII., str. 520., 1506.21.IX., str. 521.

do tada neuobičajenim oblicima. Posjed i prijelaz uz njega nazivaju se: "Ztruga Zenthpeter alio nomine Re-Zenth Peter", zatim samo "Zentpeter" pa "Ztruga Zenth Peter" s "vadum" na Dravi, "possessio Zenthpeterfalva" i konačno "rew Zenth Peter alio nomine Ztuyga" s "vadum" na Dravi. Ovdje se javlja mađarska riječ "rew" koja znači prijelaz preko rijeke i pristanište i latinska riječ "vadum" sa srodnim značenjem prijelaza preko rijeke. Obje odgovaraju posjedu Sveti Petar koji je dotada označavan sa također latinskom riječi "portus" koja znači i prijelaz preko rijeke i luku. Riječ struga ima glavno značenje struju rijeke uz glavno korito, ali ponekad i prijelaz preko rijeke što sugeriraju i neki od oblika ovdje navedenih jer se mađarski "rew" stavlja kao istoznačnica sa "struga". Problem kod određivanja o čemu se ovdje uistinu radi je blizina imanja Struga na prodavizko - đurđevačkom vlastelinstvu tako da može biti i riječ o nastojanju da se dva susjedna imanja, Sveti Petar - Peteranec i Struga nazovu jednim imenom. Ipak mislim da se radi samo o istoznačnici gdje struga znači što i prijelaz. Peteranski prijelaz je bio glavni prijelaz preko Drave za grad Koprivnicu. Treba istaknuti da je s ovim prijelazom tako duboko u kopnu Koprivnica bila na svega sat hoda do Drave što znači da je u srednjem vijeku rijeka imala veću ulogu u životu grada nego što je ima danas.

Prijelaz u vesnikatu Struga prodavizko - đurđevačkog vlastelinstva spomenut je u popisu naselja na vlastelinstvu iz 1439. godine¹⁸. Kasnije, u sporu oko Peteranca, kako sam već opisao, spominjanje Struge je problematično i vjerojatno se odnosi na peteranski, a ne ovaj stručki prijelaz. Kao i prijelazi kod Torčeca i Peteranca i ovaj je bio usmjeren prema Zakanyu s druge strane rijeke. Zanimljivo je da je uz gotov svaki od srednjovjekovnih prijelaza vezan ili današnji ili nekadašnji toponim Struga. Vjerojatno je to u vezi sa mjestima gdje su se postavljali prijelazi tj. osnovani su na rukavcima odnosno sporednim koritima (što je i osnovno značenje apelativa struga) Drave jer ih je uz sporiji tok bilo lakše održavati. Također su takva mjesta bila dublje u kopnu pa je put za prijenos robe bio kraći. Stručki prijelaz je služio trgovištima Prodaviz i Đurđevac na đurđevačkom vlastelinstvu, ali se preko njega sigurno putovalo i u Koprivnicu i u Sveti Ladislav zagrebačkog biskupa.

Prijelaz u vesnikatu Kočice - Loka negdje na području Molvi na istom vlastelinstvu spomenut je kao i Struga samo u popisu naselja na vlastelinstvu iz 1439. godine¹⁹. Bio je usmjeren prema Breznici na mađarskoj strani, a u pozadini su ceste od njega vodile do Prodaviza i Đurđevca.

Pogledom na kartu sa ucrtanim prijelazima vidi se da je njihova koncentracija najveća na kratkom potezu od Torčeca do današnjih Hlebina gdje su dokumentirana čak tri prijelaza dok su zapadniji i istočniji prijelazi raspoređeni na većim razmacima. Čini se da su tri podravska vlastelinstva: rasinjsko, koprivničko i đurđevačko htjela iskoristiti određeno uže područje od posebnog značaja. Radi se o najzapadnijem dijelu rijeke gdje se putu prema Zagrebu i Jadranu moralo prijeći samo Dravu, a ne i Muru i Dravu. Zato je ovdje bio najveći broj prijelaza, a onda i drugih funkcija (župe, grad Koprivnica).

Nabrojio sam prijelaze koji su potvrđeni u izvorima, ali je na ovom dijelu Drave mogao postojati još poneki koji nije zabilježen. Tako je moguće postojanje prijelaza prema Legradu negdje sjeverno od Đelekovca, a i sam Đelekovec je u neko vrijeme možda imao prijelaz na nekom od rukavaca koji su dolazili do njega²⁰. Također je morao postojati i prijelaz istočno od Đurđevca s kojim je vjerojatno bilo prometno povezan trgovište Gorbonok (područje Kloštra Podravskog).

Uzdužna plovidba rijekom Dravom u srednjem vijeku na našem području nije potvrđena. Ne znamo da li su Bugari 827. i 829. godine²¹ na svom pohodu brodovima uz rijeku Dravu dosegli Podravinu. U kasnom srednjem vijeku zabilježena je plovidba splavima iz slovenskih i njemačkih zemalja

¹⁸ Jozsef TELEKI, Hunyadiak kora Magyarorszagon, sv. 10., Budapest, 1853. str. 59.

¹⁹ J. TELEKI, Hunyadiak ..., str. 59.

²⁰ Ipak je nejasno kome bi pripadali ovi prijelazi jer je Đelekovec bio dio rasinjskog vlastelinstva koje je prijelaz prema Zakanyu imalo u Torčecu, a prema Međimurju u Selnici. Ostali posjednici u blizini bili su iz redova malog i nižeg srednjeg plemstva, a ono je rijetko imalo i održavalo prijelaze.

²¹ Annales Fuldenses ..., str. 25. i 26.

samo do Varaždina²² i to isključivo nizvodno²³. Snaga i brzina dravskog toka sigurno je onemogućavala veslanje uzvodno, a obale nisu bile uređene za vuču brodova.

Ceste su uglavnom išle od prijelaza prema pojedinim središtima Podravine odnosno Mađarske. Ponekad se spominju i ceste usporedo s rijekom u njenoj blizini²⁴, ali one su bile sasvim lokalnog značaja što je razumljivo s obzirom na nepostojanje jačih središta uz samu rijeku.

Gospodarska djelatnost na Dravi vezana je uz njene prirodne potencijale. Od vrlo ranog vremena potvrđeni su **mlinovi** na rijeci. Tako se 1270. godine²⁵ na odsjeku od Peteranca do današnjeg Ferdinandovca u sklopu vlastelinstva Prodaviz nalazilo dvadeset i sedam mlinova. Također je 1353. godine²⁶ na sjevernoj međi posjeda Sveti Petar (Peteranec) navedeno da međa po Dravi ide uz mlinove. Nema sumnje da su mlinovi postojali na svim dijelovima rijeke i u cijelom srednjem vijeku. Riba je bila vrlo važna namirnica povezana sa religijskom kulturom srednjega vijeka jer se smjela jesti i u vremenima posta. Osim lova na ribu iz same rijeke o kojem ne znamo ništa, postojali su i **ribnjaci**. Spominju se samo u dva slučaja iako ih je vjerojatno bilo mnogo više i duž cijele rijeke. 1382. i 1384. godine²⁷ četiri su ribnjaka na Dravi sjeverno od sela Dubovice dio nekretnina koje su prešle iz ruku bednjanskih u ruke ludbreških vlastelina. Jedan se ribnjak nedaleko od rijeke spominje 1503. godine²⁸ u vesnikatu Kočice (područje Molvi) na đurđevčkom vlastelinstvu. Ne znamo kako je ribničarenje uz rijeku bilo tehnički riješeno te da li je postojao pravi uzgoj ribe ili su samo pojedine mrtvice bile zabranjene za ribolov i tako zaštićene u interesu samog feudalca²⁹. Svakako su ribnjaci bili ekonomski važni budući da se navode u ova dva slučaja. O ribolovu govori i vijest iz 1396. godine kada je iz grada Đurđevca opljačkano sedam velikih mreža³⁰. Ne znamo da li su ove mreže služile za ribolov na Dravi ili za izlov ribe iz ribnjaka. Pridravske šume, sigurno bujnije nego danas, bile su također predmet iskorištavanja srednjovjekovnog čovjeka. Za **žirenje svinja** u ovim šumama imamo samo jednu potvrdu, a to je postojanje specijaliziranog sloja kmetova u Peterancu u XIII. stoljeću čija je glavna djelatnost bila uzgoj svinja³¹. Iskorištavanje kvalitetne hrastovine također je potvrđeno samo u jednom slučaju. Kako se navodi u urbaru pavlinskog samostana u Strezi, kmetovi iz sela Kameno (danas područje Starigrada južno od Koprivnice) su kao jednu od svojih obaveza imali dovesti od rijeke Drave **dužice za bačve** za potrebe samostana³².

Nekoliko funkcija rijeke Drave i njenog priobalja možemo samo pretpostaviti. Tako su šume, močvare i otoci uz Dravu sigurno, bar za obližnja sela, bili **pribježište** u vremenima ratova. U sred-

²² Mirko ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina*, Varaždin, 2009.g., str. 59.

²³ Nataša KOLAR, *Plovba po Dravi na ptujskom območju od 15. stotletja do konca 19. stotletja*, *Ekonomska i ekohistorija*, vol. VII., str. 101.

²⁴ CD, V., 1270.8-IX., str. 561.; CD, IX., 1330.30.IV., str.153.

²⁵ CD, V., 1270.8-IX., str. 561.

²⁶ CD, XII., 1353.21.V., str. 169.

²⁷ MOL, DL101693., 1384.9.III. www.arcanum.hu, Hrvatski državni arhiv, Batthyany, Ludbreg, fond 913., 1/1., 1382.

²⁸ J. STIPIŠIĆ, M. ŠAMŠALOVIĆ, *Isprave ...*, vol. 4., 1503.25.VII. str.

²⁹ Potvrdu ovoj drugoj pretpostavci daje popis ribnjaka na vlastelinstvu Brezovici istočno od Virovitice u kojem većina od nekoliko nabrojanih ribnjaka ima dodatak neteča što označava stare rukavce rijeke Drave. MOL, 1437.22.IV., DL95355 www.arcanum.hu

³⁰ CD, XVIII., 1396.6.XI., str. 152.

³¹ Svinjari ("subulci") se spominju na zapadnoj međi vlastelinstva Prodaviz 1270. godine /CD, V., 1270.8-IX., str. 561. i 562/, a 1330. godine /CD, IX., 1330.30.IV., str. 513./ je zapadno od imanja Struga međaš "zemlja Svetog Petra zvana Svinjar" ("terra Sancti Petri Geznopastor dicta"). U prvom slučaju se radi o samim svinjarima, a u drugom vjerojatno o posjedu koji je po njihovom zanimanju dobio ime; kasnije je prevladalo ime nastalo po župnoj crkvi. Specijaliziranih svinjara bilo je na nekoliko mjesta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, uglavnom na mjestima gdje su postojale velike hrastove šume kao i ovdje uz Dravu.

³² Ivan Krstitelj Tkalčić, *Urbar bivšeg hrvatskog pavlinskog samostana u Strezi*, *Vjesnik hrvatskog zemaljskog arhiva (dalje VZA)*, V., Zagreb, 1903.g., str 211.

njem vijeku ratovi su bili ograničenog trajanja pa su, vjerojatno, i ovakvi zbjegovi bili privremeni. Ali s približavanjem osmanske opasnosti i gotovo neprekidnim provalama, posebno manjih i većih pljačkaških grupa, u drugoj polovini XVI. stoljeća zbjegovi se pretvaraju u stalna naselja (npr. Drnje). Može se pretpostaviti da su prirodni resursi Drave bili spas za stanovništvo u vremenima **gladi**.

O izgradnji nekog srednjovjekovnog sustava utvrda, neke vrste limesa, na hrvatskoj obali Drave postoje pretpostavke³³, ali se tako nešto ne može i dokazati. **Strateški ciljevi** u području ponešto udaljenom od rijeke mogu se vidjeti samo u osnivanju niza kraljevskih gradova od Varaždina preko Koprivnice do Virovitice. Pretpostavljam da su ih ugarski kraljevi osnivali kao mostobrane za svoje pohode prema jugu. Gradnja utvrda na samoj rijeci bila je složen problem zbog nestalnosti i snage rijeke što će se vidjeti u novom vijeku npr. na utvrdi Drnje³⁴. Zato je vrlo mali broj srednjovjekovnih utvrda građen uz samu rijeku pa čak i uz njene meandre. Jednu vrstu mikrostrategije možemo vidjeti na primjerima podravske vlastelinstava kod kojih se čini da su nastojala osim prigorja za uzgoj vinograda, ravnice za ratarstvo **imati i dio dravske obale** radi šuma, ribolova i prihoda od prijelaza.

Drava je kroz cijelu poznatu povijest **mijenjala svoj tok**. Za srednji vijek se to može vidjeti na primjeru Peteranca u kojem je, kako smo vidjeli, od XIV. do početka XVI. stoljeća potvrđeno postojanje prijelaza preko Drave, a na prvim preciznim kartama iz XVIII. stoljeća Drava teče kroz Drnje³⁵. Promjenu toka možda pokazuje promjena granice između dvaju županija opisana 1478. godine³⁶. Naime, tada se u popisu sela međimurskog vlastelinstva navodi da su dravski otoci "Berlea, Kwr-sowecz, Ottakh" nekada bili Križevačkoj županiji, a tada su u županiji Zala. Naravno, ovo može biti i posljedica promjene vlasničkih odnosa pa onda i međužupanijske granice.

Veze stanovništva s obje strane rijeke vide se kod plemića po posjedima koje imaju i na mađarskoj i na hrvatskoj strani (ni jedno od tih imanja nije spojeno s onim na drugoj strani rijeke). Tako su plemići iz mađarske Breznice imali imanja i u Mušnji istočno od današnjeg Bjelovara. U Csurgu je bio posjed ivanovaca koji su imali sjedište uz potok Glogovnicu kraj Križevaca. Imanje Zakany držala je neko vrijeme obitelj Kurjakovića, a njihovi podanici dolaze svjedočiti u sporu oko gornice na koprivničkom vlastelinstvu³⁷. Inače je skoro svaka obitelj podravske srednjeg i krupnog plemstva imala imanja u Mađarskoj iako ne tako blizu Drave. Za kontakte običnih ljudi malo je potvrda. Zanimljiv je slučaj kada su 1504. godine³⁸ kmetovi s mađarskih posjeda Belawar, Hereznye i drugih napali i opljačkali imanja Krajnica i Berčin istočno od Đurđevca. Ovakvi napadi su u kasnom srednjem vijeku bili česti, ali ne i preko Drave. Sigurno je da su trgovci održavali stalne veze između trgovišta s obje strane rijeke, ali o tome nema izravnih podataka.

Gustoća stanovništva i koncentracija funkcija uz Dravu može se tek djelomično rekonstruirati za srednji vijek. Popisi poreza iz razdoblja od 1495. do 1520. godine mogu nam samo donekle pomoći jer za neka vlastelinstva (Ludbreg, Bednja, Rasinja) donose tek sumarne podatke te ne znamo koliki je broj selišta bio u blizini rijeke. Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo iskazana su po vesnikatima tako da možemo proučiti naseljenost uz Dravu. Tako je vesnikat Sveti Petar odnosno Peteranec na koprivničkom vlastelinstvu imao četrdesetak poreznih dimova³⁹ od kojih je većina sigurno bila u samom selu Peterancu i bio je dobro naseljen. Prilična gustoća naseljenosti bila je i u susjednom

³³ Boris JANUŠKA, Gradište kod Torčeca, *Podravski zbornik*, Koprivnica, 1978.g., str. 98. Autor je pretpostavio niz gradišta od Gole preko Torčeca i Svetog Petra Ludbreškog te (još neustanovljenog) gradišta kod Donjeg Martijanca do Varaždina.

³⁴ Milan KRUHEK, Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995.g., str. 342.

³⁵ Hrvatska na tajnim ..., Križevačka županija, sekcija 17.

³⁶ Arhiv HAZU, D-X-76., 1478.24.V.

³⁷ Emilij Laszowski, Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku, VZA, god. II., Zagreb, 1900.g., str. 216.

³⁸ MOL, DL75726., 1504.13.VIII. www.arcanum.hu

³⁹ Josip ADAMČEK, Ivan KAMPUŠ, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb, 1976.g., str. 27., 60., 95. i 128.

vesnikatu Struga na đurđevačkom vlastelinstvu. Ovdje je stotinjak dimova⁴⁰ bilo podijeljeno na dvanaestak sela od kojih su neka (Farkaševci, Dravice) bila vrlo blizu rijeke⁴¹. Područje ovog vesnikata bilo je izloženo kako poplavama Drave tako i potoka Koprivnice te su za naseljavanje iskorištavane čak i manje uzvisine na kojima danas nalazimo ostatke starih naselja. Dalje na istok vjerojatno je do Drave dolazio dio vesnikata Prikraj, ali njegova topografija još nije jasna pa se o gustoći naseljenosti ne može ništa reći⁴². Vesnikat Kočice ili Loka bio je uz samu rijeku i imao svega desetak dimova, ali se u njegovoj pozadini pružao dobro naseljen vesnikat Molve s tridesetak poreznih dimova⁴³. Dalje na istok bio je vesnikat Sveti Pavao gdje je u šumama i močvarama oko današnjeg sela Ferdinandovca bilo dvadesetak dimova⁴⁴. S obzirom na veličinu područja možemo reći da je ovaj prostor bio slabije naseljen. Istočnije se o naseljenosti uz Dravu može samo nagađati jer se i pored brojnih sačuvanih dokumenata ne može rekonstruirati staro stanje jer je srednjovjekovna toponimija u najvećoj mjeri nestala. Odmah uz spomenuti vesnikat Svetog Pavla nalazio se kraj Drave posjed Kernin (sjeverno od Podravske Sesvete) s oko dvadeset i pet dimova⁴⁵, a do njega Sesvete s tridesetak dimova. Slijedio je vesnikat Podravlje ili Drawamelleky vlastelinstva Gorbonok i njegovih pedesetak dimova⁴⁶. Iako ne znamo podrobnosti o rasporedu naselja na ovim posjedima ipak se ne može izbjeći utisak o prilično dobroj naseljenosti. Preostali odsjek do granice s virovitičkom županijom sasvim je nejasan.

Kao pomoćno sredstvo pri proučavanju srednjovjekovne naseljenosti obično se analizira raspored i gustoća župa na nekom području što je posebno dobar način pri istraživanju krajeva uz Dravu. Pri tome je, naravno, potrebno uzeti u obzir i lokalne prilike. Pogledamo li popis župa iz 1334. godine vidjeti ćemo da su samo dvije crkve označene da se nalaze uz Dravu: to je Sveti Stjepan u Torčecu ("circa Drawam") i Sveti Petar u Peterancu ("in portu Drawe"). Dodamo li tome i crkvu Blažene Djevice Marije u Strugi koja je također bila uz rukavac Drave dobiti ćemo koncentraciju triju župa na relativno malom odsječku priobalja koja se poklapa s trima spomenutim prijelazima u Torčecu, Peterancu i Strugi. Župa u Đelekovcu⁴⁷ nema potvrđen pripadajući prijelaz, ali dodaje još jedan detalj slici o naseljenosti prostora. I na istok i na zapad na daleko uz Dravu nema ni jedne župne crkve, a kamoli da je njih nekoliko grupirano kao ovdje. Dakle, na potezu od Đelekovca do današnjih Hlebina vidimo koncentraciju nekih funkcija, ali one nisu bile dovoljne da se ovdje formira i neko urbano središte te su se sva naselja varoškog tipa u Podravini smjestila u većoj ili manjoj blizini podravske magistrale.

Što se tiče pridravske župe odnosno župnih crkava treba naglasiti da se u popisu svećenika iz 1501. godine ne spominje župa Svetog Stjepana u Torčecu. Pitanje je da li u ovoj činjenici treba vidjeti "odmicanje" od rijeke tj. ukidanje župe zbog smanjenja naseljenosti u kasnom srednjem vijeku ili se radi samo o slučajnom ispuštanju župe iz popisa. Stanje kod Molvi je također posebno na svoj način. Naime, u Molvama je potvrđena samo kapela iako bi se po gustoći naseljenosti i smještaju kraj prijelaza preko Drave moglo očekivati postojanje župne crkve. Pretpostavljam da je ovdje odlučivala blizina vrlo jakog župskog središta u Prodavizu / Virju čije svećenstvo nije htjelo ostati bez prihoda filijalne kapele u Molvama⁴⁸.

⁴⁰ J. ADAMČEK, I. KAMPUŠ, Popisi ..., str. 28., 60., 95. i 128.

⁴¹ Ranko PAVLEŠ, Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo, Koprivnica, 2001.g., str. 165. i 167.

⁴² R. PAVLEŠ, Koprivničko ..., str. 169. - 170.

⁴³ J. ADAMČEK, I. KAMPUŠ, Popisi ..., str. 28., 60. - 61., 95. i 128. - 129.

⁴⁴ J. ADAMČEK, I. KAMPUŠ, Popisi ..., str. 28., 60., 95. i 128.

⁴⁵ J. ADAMČEK, I. KAMPUŠ, Popisi ..., str. 28., 61., 96. - 97. i 129. - 130.

⁴⁶ J. ADAMČEK, I. KAMPUŠ, Popisi ..., str. 8., 34., 66. i 104.

⁴⁷ F. RAČKI, Popisi ..., str. 213. - 214.

⁴⁸ Ranko PAVLEŠ, Molve u srednjem vijeku, *monografija Molve, ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju*, Molve, 2010.g., str. 52.

Srednjovjekovne toponime vezane uz rijeku Dravu možemo podijeliti u dvije grupe. U prvoj su mjesna imena izvedena iz imena rijeke. To je npr. selo Dravica⁴⁹ na đurđevačkom vlastelinstvu u području današnjih Hlebina od kojeg je sačuvan toponim. Zatim se u dokumentima spominje posjed Podravlje (i njegova mađarska inačica Dravamelleky) na vlastelinstvu Gorbonok za kojeg ne znamo da li je označavao jedno naselje ili cijelo područje uz Dravu pripadajuće vlastelinstvu. U drugoj grupi toponima uz Dravu nalaze se imena lokaliteta koji se općenito javljaju uz rijeke, a rijetko ili nikad uz manje vodotoke. Strugu sam spominjao u dijelu o prijelazima. Zanimljivo je da se Struga kao toponim javlja uz prijelaze, a niti jednom se na takvim mjestima na Dravi ne javlja toponim Brod kojeg nalazimo samo na potocima u Podravini⁵⁰. Apelativ otok je uz Dravu dao imena naselja odnosno posjeda Gornji i Donji Otok⁵¹ dok su mađarskim apelativom siget sličnog značenja imenovana naselja udaljenija od Drave npr. na lubbreškom⁵² i na đurđevačkom vlastelinstvu⁵³. Tek početkom novog vijeka nastalo je selo Sigetec uz staro korito Drave. Toponimi Neteča i slični javljaju se kao i danas od istočnog dijela đurđevačkog vlastelinstva pa dalje na istok⁵⁴. Kao apelativ neteča je označavala dijelove starih korita Drave koji su izgubili vezu s maticom i u kojima voda više nije tekla.

Rijeka Drava u srednjovjekovnoj književnosti prvi put se javlja u djelima Janusa Pannoniusa. To nije sporno, ali ovdje želim dokazati da se radi o dijelu Drave u Podravini. Janus piše da je u Italiju došao odande "gdje Drava, imajući doskora utopiti u Dunavu i svoje ime i svoju vodu, teče kroz plodne oranice već mirnim tokom"⁵⁵, a na drugom mjestu da je on "pjesnik koji kraj duboke vode rodio se Drave"⁵⁶. Spominjanje utoka Drave u Dunav navelo je neke autore da potraže pjesnikovo rodno mjesto u istočnoj Slavoniji. Ovaj podatak su povezali sa "prezimenom" Cesigne koje Janus ima u jednom papinomu pismu te su među istočnoslavonskim srednjovjekovnim toponimima našli dva sela kojih imena imaju sličnosti sa navedenim "prezimenom" (Kešinci). Potpora ovoj tezi bilo je "prezime" Kesinac kako su Dubrovčani imenovali Janusa⁵⁷. Usporedo sa pretpostavkom o istočnoslavonskom porijeklu Janusa Pannoniusa postoji i teza da je rođen u Česmici kraj današnjeg Bjelovara⁵⁸. Kod ove teze je bio problem što je Česmica daleko od rijeke Drave na koju se sam Janus poziva, a teza je također bila osnovana na pogrešnoj osnovi, tj. na drugom papinomu pismu koje se odnosilo na Ivana Česmičkog Mlađeg, a ne na Janusa Pannoniusa⁵⁹.

Mislim da je pitanje kojem je rodu pripadao Janus i gdje je ovom rodu bilo sjedište u ovom trenutku riješeno⁶⁰. Ključan je regist isprave iz 1468. godine⁶¹ po kojem kralj nalaže da se Ivan, zagorski župan pozove na sud jer je zauzeo posjed "Chezmicze" u Križevačkoj županiji, vlasništvo Ivana, pečušskog biskupa, i njegove braće Mihalja i Ivana "de Chezmicze". Ako je u registu točno prenesen

⁴⁹ Arhiv HAZU, D-X-76.

⁵⁰ Npr. na potoku Komarnici 1367. godine /CD, XIV., 1367.24.IV., str. 17/

⁵¹ Spominju se kao dva naselja od 1469. godine /MOL, 1469.14.VI., DL100785, www.arcanum.hu /. Danas se zapadni dio sela Veliki Otok naziva Gornji, a istočni Donji Otok.

⁵² Spominje se na vlastelinstvu od 1359. godine /MOL, 1359. 30. IX., DL101674 www.arcanum.hu /

⁵³ J. TELEKI, Hunyadiak ..., str. 59.

⁵⁴ Danas je to npr. Orlova Neteča kraj sela Ferdinandovca, a u srednjem vijeku je postojalo selo "Netech" u vesnikatu Pavljanci /J. TELEKI, Hunyadiak ..., str. 59./ na đurđevačkom vlastelinstvu, dakle na istom području.

⁵⁵ Vladimir GORTAN, Ivan Česmički, Janus Pannonius, *Hrvatski latinisti, I., Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2., Zagreb, 1969.g., str. 153., "Panegirik Guarinu".

⁵⁶ *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2., Zagreb, 1969.g., str. 204.

⁵⁷ Borislav GRGIN, Počeci rasapa, Zagreb, 2002.g., bilješka 153., str. 244.

⁵⁸ Pobornike jedne i druge teze neću ovdje navoditi jer ih je jako puno.

⁵⁹ Stanko ANDRIĆ, Studenti iz slavonsko - srijemskog međurječja na zapadnim sveučilištima u srednjem vijeku, *Croatica christiana periodica*, sv. 37., str. 123.

⁶⁰ Rješenju je znatno doprinio Hrvoje PETRIĆ /Prilog poznavanju Janusa Pannoniusa i njegovih rodaka, *monografija Općina Novigrad Podravski*, Novigrad Podravski, 2001.g., str. 62. - 65./

⁶¹ J. STIPIŠIĆ, M. ŠAMŠALOVIĆ, Isprave ..., vol. 3., Zagreb, 1960.g., str. 608.

sadržaj isprave onda više nema sumnje gdje se nalazila starina Janusa Pannoniusa. Za sada nema drugih sličnih dokumenata, a spomenutu braću nije lako pratiti kroz izvore, ali postoji još jedan podatak koji povezuje Janusa sa srednjovjekovnom Česmicom. To je presuda općeg suda održanog 1481. godine u Zagrebu. Tada su kao službenici Ivana, pečuškog biskupa, tj. Janusa Pannoniusa navedeni: Ladislav Ewfy "de Kwchkafewlde" (pogrešno za "Bwthkafewlde"), Gaspar "de Heryhowcz", Ivan Sthefekfy "de Themenyca" i Blaž Briga "de Jakozerdahely", a također i Janusov rođak Ladislav Ewrwenzey "de Zobochyna"⁶². Sve su ovo plemići iz okolice stare Česnice odnosno susjedi posjeda koje je držala obitelj Česmičkih. Vjerojatno su to bili ljudi koje je Janus poznao od djetinjstva i uzeo ih kao pouzdane u svoju službu.

Mislim da je ovo dovoljan dokaz da je Janus Pannonius bio iz Česnice, a da su "prezimana" Cesigne i Kesinac samo pogrešna čitanja Janusovog pridjevka "de Chesmycze". Ali, kako sam već rekao, Česmica je bila udaljena od rijeke Drave dvadesetak kilometara i da je ovdje bio rođen Janus nikako ne bi mogao reći da je "rođen kraj duboke Drave". Ali obitelj Česmičkih je imala imanja osim u Česmici i njenoj okolini također i uz Dravu. Ovo nam najbolje pokazuje isprava iz 1481. godine⁶³ kada se vodi spor oko imanja u koji su uključeni i plemići "de Chezmycze". Tada je nabrojeno osamnaest njihovih posjeda, a uz ostalo i "Kernyn". Iz drugih dokumenata znamo da se imanje Krnin ili Kernin nalazilo kraj rijeke Drave⁶⁴ sjeverno od Podravske Sesvete tako da je vjerojatno obitelj Janusa Pannoniusa u vrijeme njegovog rođenja boravila ovdje kao na jednom od svojih posjeda. Može se dalje pretpostaviti da je uz Dravu proveo cijelo ili veći dio djetinjstva jer ju toliko spominje. Onaj dio njegovog teksta u kojem kaže da će Drava uskoro izgubiti svoju vodu i ime u Dunavu vjerojatno treba uzeti kao pjesničko uveličavanje. Osim toga stranom je čitatelju bio poznatiji Dunav pa ga je zato Janus i naveo iako je daleko od mjesta gdje se rodio. Jedan drugi dio njegovog stiha možda ima više uporišta u stvarnosti. On piše: " ... gdje Drava ... teče ... već mirnim tokom ..." ⁶⁵. Znamo da je pad Drave i njena brzina velika negdje do Botova, a da dalje ima mirniji tok i manji pad⁶⁶.

Uz Kernyn pa i uz Česmicu vezano je i prezime Vitez koje je nosio, kako je sam i napisao, i Janus Pannonius⁶⁷. Također neki članovi njegove obitelji nose pridjevak "de Kamarcza"⁶⁸ što nije neobično jer su i Krnin i Česmica u kasnom srednjem vijeku bili dio komarničkog kotara pa je pridjevak po Komarnici bio samo šire određivanje pripadnosti plemića⁶⁹.

O svakodnevnom životu ljudi uz rijeku u srednjem vijeku malo se može iščitati iz dokumenata pa podatke moramo potražiti u rezultatima drugih istraživačkih disciplina. Za ovu temu je dobra okolnost što su bar na malom dijelu uz nekadašnje dravske meandre izvršena podrobna **arheološka istraživanja**. Istraženo je nekoliko lokaliteta u blizini sela Torčec. S gradišta na lokalitetu Gradić uzorci su pokazali da su u ranije doba prevladavale biljke karakteristične za pašnjačke površine dok se kasnije

⁶² Milan pl. ŠUFFLAY, Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja, *Vjesnik kraljevskog hrvatsko - dalmatinsko - slavonskog arhiva*, god. VIII., Zagreb, 1906.g. str. 160. i 161.

⁶³ MOL, DL107049., 1481.31. X., www.arcanum.hu

⁶⁴ R. PAVLEŠ, *Koprivničko ...*, str. 232. - 233.

⁶⁵ V. GORTAN, Ivan Česmički, str. 153.

⁶⁶ Dragutin FELETAR, Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, *Podravina*, 13., Koprivnica, 2008.g., str. 200.

⁶⁷ Stanislav MARIJANOVIĆ, Jan Panonije u svom vremenu - Janovo pravo lice, *Mogućnosti*, XXXVII (1 - 2), Split, 1990., 112. Prema: H. PETRIĆ, *Prilog spoznajama ...*, str. 63.

⁶⁸ Npr. njegov brat (ili bratić) Ivan Vitezić "de Kamarcza", zagrebački kanonik /*Povjestni spomenici kraljevskog slobodnog grada Zagreba*, sv. II., Zagreb, 1895.g., str. 294./

⁶⁹ Povezivanje s Komarnicom prvi je napravio Hrvoje PETRIĆ /*Prilog spoznajama ...*, str. 64./, ali treba naglasiti da se nikako ne može raditi o Novigradu Podravskom s kojim Komarnicu izjednačavaju neki autori pozivajući se na njega /npr. Dražen NEMET, *Prikaz Janusa Pannoniusa u djelu Antonija Bonfinija Rerum Ungaricarum Decades*, *Podravina*, 18., Koprivnica, 2010.g., str. 47./ nego o Komarnici u širem smislu.

javljaju i žitarice⁷⁰. Ovo bi govorilo za postepeno osvajanje nesigurnog prostora uz rijeku. Pašnjak je mogao biti poplavljen pa se opet koristiti nakon nekog vremena bez značajnije štete dok je zasijano polje nakon poplave bilo neupotrebljivo. Pritisak povećanog stanovništva uzrokovao je iskorištavanje i ovakvih za poljodjeljstvo riskantnih površina. U mesnoj prehrani stanovnika Gradića prevladavali su svinjetina i govedina⁷¹. Na drugačijoj vrsti lokaliteta sjeverno uz selo Torčec, na lokalitetima Prečno pole, Ledine i Rudičevo opkoljenim starim riječnim meandrom također u mesnoj prehrani prevladavaju svinje i goveda, ali ima i ovaca. Na prva dva lokaliteta također su nađene kosti riba i ptica⁷² što pokazuje iskorištavanje i prirodnih resursa u prehrani. Na svim mjestima istraživanja u bližoj okolini Torčeca vršene su i analize vrsta drveta od kojih su bile građene nastambe pa je ustanovljeno da je to u najranijem razdoblju bio gotovo u cijelosti hrast dok se kasnije javljaju i druge, manje kvalitetne, vrste drva što upućuje na krčenje hrastovih šuma⁷³ bilo zbog širenja poljoprivrede bilo zbog pojačanog iskorištavanja hrastovine za gradnju kuća i izradu raznih predmeta (v. gore o izradi duga za bačve za šire područje). Nadam se da će se ovakva istraživanja nastaviti kako uz rijeku Dravu tako i drugdje po Podravini kako bi se dobili materijali za komparaciju i moglo donijeti šire zaključke u životu ljudi u srednjem vijeku.

ZAKLJUČAK

Od prvih pouzdanih vijesti Hrvati su iskorištavali resurse koje je nudila rijeka Drava od mlinarenja, žirenja svinja u šumama, ribolova i uzgoja ribe do sječe drveća za gradnju i izradu raznih predmeta. Važna djelatnost na Dravi bilo je održavanje prijelaza na nekoliko mjesta, a posebno na odsjeku prema Zakanyu gdje su potvrđena čak tri prijelaza nedaleko jedan od drugoga. Ovdje je također vrlo rano nastala i gušća naseljenost potvrđena postojanjem nekoliko župnih crkava blizu rijeke. Ranu naseljenost prostora uz Dravu dobro, iako za sada na malom području, prikazuju nedavna arheološka istraživanja u okolici Torčeca. Janus Pannonius u svojim radovima u dva navrata spominje rijeku Dravu u vezi sa svojim porijeklom. Mislim da je sada neupitno da je ovaj naš srednjovjekovni pisac svjetskog glasa potekao iz Česmice kod današnjeg Bjelovara, a da je vrlo vjerojatno da je odrastao kraj Drave na području današnjih Podravske Sesveta.

SUMMARY

The paper examines the available documents from the period, trying to show interrelation and mutual influence of people and the river Drava, from the times of Croats' settlement to the end of the Middle Ages, from the area of Ludbreg down to the greater Virovitica; or rather, in the area where the medieval Krizevci County met the river Drava in the northwest.

The first part describes several river crossings, analyzing their location and distribution across the river; their importance and links they enabled for those who used the river crossings. The most important crossings were located at Torčec, Peteranec and Struga aiming to provide the connection to the marketplace of Zakany; in the background, there were urban settlements in Rasinja, Koprivnica and Djurdjevac nobility estates. The navigation on Drava probably did not have a great commercial value in the Middle Ages; however, neither had the roads following the river. Other economic activities alongside the river that can be verified by documents included water mills on Drava and later, fish

⁷⁰ Renata ŠOŠTARIĆ, Arheobotanička analiza uzoraka s lokaliteta Torčec - Gradić, *Podravina*, br. 6., Koprivnica, 2004.g., str. 109.

⁷¹ Snježana KUŽIR, Tajana TRBOJEVIĆ VUKIČEVIĆ, Životinjski nalazi s arheološkog lokaliteta Torčec - Gradić, *Podravina*, br. 6., Koprivnica, 2004.g., str. 119.

⁷² Snježana KUŽIR, Tajana TRBOJEVIĆ VUKIČEVIĆ, Marko POLETTO, Životinjski ostaci sa srednjovjekovnih nalazišta u okolici Torčeca, u: *Tajana SEKELJ IVANČAN, Podravina u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 2010.g., str. 346.

⁷³ Metka CULIBERG, Paleobotaničke raziskave na zgodnesrednjeveških najdišćih v okolici Torčeca pri Koprivnici, u: *Tajana SEKELJ IVANČAN, Podravina u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 2010.g., str. 390. - 392.

ponds nearby. Another documented activity included harvesting of acorn and/or pig feeding in the acorn forests alongside the river and the lumber from the high quality oak trees.

The reasonable assumption why and how the river was useful in those times definitely included safe haven in the times of jeopardy - fleeing from danger and crossing the river to safety; it also provided fish for food in times of famine. Some authors hypothesize that there was an established borderline on the river Drava; however, strategic thinking could only be seen in formation of royal towns in Drava lowlands, mostly at some distance from the river. Today, the change of river bed and Drava flow in the Medieval times could only be assumed, as verification comes indirectly. The links between the populations on both sides of the river are seen in the large estates, as local nobility had lands on both sides, Croatian and Hungarian as well. However, the links between common people on the river banks are more difficult to establish and are poorly documented; we know of one marauding assault, the crossing of Drava and looting on the other side. Population density of settlements nearby the river could be established to some degree for the area from Peteranec to Podravske Sesvete, drawing a conclusion that the late Middle ages had solid settlement figures in most of this region, except for the place of today's Ferdinandovac.

For the earlier period, we have analyzed the 1334 list of the parishes, showing its concentration around the river crossings between today's place of Djelekovec and Hlebine. Next, we listed all the toponyms, relating to the river of Drava. A special section is dedicated to the ties of the medieval writer Janus Pannonius and the river Drava; first, we can prove his undisputed birthplace and origins from Cesmica nearby today's Bjelovar; next, we explore the assumption that J.Pannonius had spent his childhood by the river Drava. Finally, the extracted data from archeological excavations in Torcec area indicate what the everyday life of the local, common people would be here and how they were gradually occupying the area alongside the river Drava.

